

Горан Петрович
Върху наноса

„Книги, които са чисти, са слепи.
Аз съм готов да загреба,
ако нямам под ръка молив...
Бележките ще дадат душа на книгата.“

Милорад Павич

Томове, уникални по своята тъжна незначителност

Та значи, преди известно време в една белградска антикварна книжарница, може би онази, най-голямата, в сградата на Академията, кажи-речи против волята ми, вниманието ми бе привлечено от отдавна остарялото двутомно издание на Кратка енциклопедия, издадена от „Просвета“ през 1959 година. Наоколо беше отрупано с извънредно редки библиофилски издания, несравнимо по-значими заглавия, кожени гърбове със златни ръбове, бронзирани издания от края на XIX и началото на XX век, чуждестранна литература, загадъчни, неразрязани досега списания на различни научни дружества, навити на руло карти на отдавна изчезнали държави и афиши на забравени театрални представления, сантиментални четива на наши госпожици между двете войни, излезли от употреба учебници, сборници със закони и брошури, като по чудо останали броеве на поучителните списания „Здравле“, „Граничар“, „Зорица“, „Савезник“ или други по-нови, но както се случва у нас, по-късно непреиздавани полезни книги. И все пак, въпреки цялото това богатство ръката ми посегна именно към тези томове, уникални по своята тъжна неважност, на всичко отгоре подсилена от почти нищожната, обидно ниска цена: Нито погледът върху видимо овехтелите платнени корици, нито инициалите на бившия собственик върху тях Н.Н., нито професията учител, която беше добавил под тези две витиевидно изписани букви – нито едно от тези неща не обещавахе ни най-малко приключение, заради което обикновено всички се отбиваме в подобни книжарници за редки книги.

– Не е възможно, та това са „Пътувания по Сърбия“ на Йоаким Вучич... – каза някой до мене и пъргаво грабна изданието на Сръбска книжевна задруга от 1901 и 1902 година; на рафта вместо достолепната си на подвързия остана да зее празнина.

– „Пътешествие по Сърбия“, а не „Пътувания“ – обърнах се и поправих мършавия младеж, който в този момент пъхаше находката под палтото си.

– Не сте видели нищо... Трябва ми за дипломна работа... – намигна студентът, със свободната си ръка разрези останалите книги и отвисоко, надменно измери предмета на моя интерес.

Как обикновеното се разпиля още при случайното разлистване на страниците

Впрочем още при първото случайно разлистване на страниците обикновеното се разпиля. По-голяма част от белите полета на Енциклопедията на „Просвета“ беше изпълнена с педантично-старателния почерк на бившия собственик, на места толкова ситен, че имах нужда от лупа. Та този учител навсякъде, където пространството позволяваше, до рубриката беше добавял свои впечатления, предимно с автоматична писалка със синьо и черно мастило, по-рядко с червено или зелено, въпреки че от време на време беше използвал и обикновен молив, а тук-там, ако се съди по дебелината на буквите, дори дърводелски. Някъде оригиналният текст беше грубо зачертан, другаде подчертан. Коментарите се движеха от обикновено добавяне на нови биографични данни за някои личности, до наистина вдъхновени бележки във връзка с отделни обяснения на съставителите на енциклопедията. Бях развълнуван, както вероятно литературните историци се вълнуват, когато открият ново, непознато дотогава произведение.

– Ако желаете, можем да ви ги опаковаме – благоволи да се усмихне любезно книжарката, изглежда, и тя беше развълнувана, че най-сетне щеше да се отърве от книги, с които не знаеше какво да прави.

– Благодаря, няма нужда... Ще ги взема така... – отговорих изненадано.

– Както желаете – по-студено каза тя, съобразявайки, че е прекалила.

В пространството между талвега и ивицата на забравата

Вълнението ни най-малко не ме напусна и въщи, където спокойно можех да се посветя на изследване на автографите, да отделям една по една залепените от времето страници, внимателно да разгъвам завитите краища на листата и неразрязаните коли пожълтяла хартия без никакви следи от тютюн, трошички хляб, паднали косми и отдавна умрели книжни въшки. Вълнението ни най-малко не ме напусна дори когато, седнал сам на масата сред късния следобеден покой, можах да се посветя на разгадаването на думите. Наистина Н.Н. не е искал или не е могъл да удостои с формата на разказ или роман своите редове, но в някаква степен е правил онова, което правят всички писатели. На тясно пространство – съвсем точно го измерих: един сантиметър и осем милиметра ширина, – между талвега на основния печатан текст и самата ивица на забравата като върху някакъв бял нанос се редуваха опити да се спаси някоя и друга суха истина от буйното течение на събитията, да се открие нечия и друга отделна съдба. Разнообразието и количеството на тези бележки не предлагаше възможност за по-здрава систематизация, но все пак можеха да се забележат някои основни изисквания, които анонимният автор си бе поставил.

– Гледам те и се чудя дали не избираш книгите по праха, който съдържат? – обади се заядливо жена ми, като ми донесе пепелника, та да не изтръсквам на пода поне трошичките от чуждия живот.

– Как смяташ, може би трябва да използвам нещо по-достойно? – отклоних отговора, като многозначително измерих с поглед овалната кутийка за бижута от бледозелен оникс до телефона, предмет, донесен от някое отдавнашно пътуване, сега убежище на никому ненужни дреболии.

– За урна ли? – прекръсти се бавно жена ми.

Бележка върху бележка, докато не се образува петно

Наред с библиографските единици, които се отнасят до националната история, многократно с червено мастило е подчертавана важноста на отделни епизоди – някои са свеждани до по-малко пространство, а някои са закривани с допълнително залепяни хартиени късчета и така напълно заличавани. Този вид текстове беше пълен с „помпозни“ думи и изрази като подвиг, увенчан със слава, безпримерен героизъм, повратна точка, монументално и т.н. Наистина имаше и напълно противоположни понятия: изрод, отцеубиец, подлизурски, в името на лични интереси, заслепен от властта и т.н. в същия дух. Характерно за тези бележки беше, че макар и категорични, след това бяха многократно поправяни, допълвани и пак заменяни с нови, дори напълно противоположни, но също недвусмислени обяснения. Някъде този палимпсест имаше толкова слоеве, че старите и по-новите бележки се смесваха и образуваха нечетливи петна, които някои и до днес наричат „лекета“. Главозамайващите замени, които са ръководили автора, някъде завършваха и със съвсем искрения, почти трагичен коментар. Вече не зная какво да мисля за това или с отчаян, предателски вопъл: – Не, не съм дорасъл до това!

– Нямаме ли по-новото, допълнено издание на същата енциклопедия? – каза жена ми, като ми донесе сандвич и чаша чай; денят отдавна беше отшумял и на нея ѝ беше омръзнало да ме чака за вечеря.

– Има разлика... Там липсва този живот – опитах се да ѝ обясня, посочвайки с показалец инициалите Н.Н.

– Винаги липсва нещо – отговори тя кратко и излезе от стаята.

В никакъв случай не бих пропуснал да кажа

Друг вид текстове се отнасяха към основното течение по напълно противоположен начин. Като се въздържаха от категорични мнения, Н.Н. сякаш се опитваше да забави главоломната смяна на библиографски единици. До тях търпеливо, с всеотдайността на посветен, може би на покаял се, изписваше хиляди подробности. Старателно изреждаше всичко, което според него имаше дори най-малко значение. В едни случаи оригиналът на автора можеше да бъде разпознат в други книги – в случаите, които с голямо търпение се описваше някакво събитие. Като че ли с тези описания издигаше бент, успокояваше талвега и така даваше възможност на себе си и на другите да забележат колко много неща влачи по своето дъно историята от десетилетия и векове. Бележките обикновено започваха огорчено: „Ако бях съставител, в никакъв случай не бих пропуснал да спомена...“ И следваше, да речем: „Въпреки че Австро-Унгарската империя не съществуваше вече от осемдесет и пет години, от императорска Виена в тази босненска паланка точно на стогодишнината от построяването на гимназията пристигна писмо, с което тукашните власти се известяваха, че срокът за подаване на жалби относно строителните работи е изтекъл и поддръжката на сградата сега е грижа на общината...“ Или само малко по-нататък: „Полезно е да се знае, че тогавашните укрепления са изградени така, че пътникът да може да стигне от едно място до друго, докато трае денят...“

– Късно е, трябва да си лягаме – пак влезе жена ми; часовникът показваше, че е минало полунощ.

– Ти върви, върви, аз ще остана още малко... – не вдигах поглед от разтворените страници.

– Както искаш... Внимавай в антрето, крушката е изгоряла...

Виж

Един специален вид коментари можеха да се нарекат упътвания, по принцип те бяха обозначени само с думата виж и номера на страницата, където се намира упоменатото допълнение. Двата тома на Енциклопедията сякаш бяха замрежени с нишки, които невидимо преминаваха от единия край до другия, връщаха се, кръстосваха се, понякога кротуваха в мъртви възли. Особено многобройни бяха онези, които водеха от рубриката човек, разклоняваха се към толкова съкровища на цивилизацията, а също така и към животински примери на човешка дейност. Не би могло да се каже, че всички указания бяха непознати, с наивна страст Н.Н. подчертаваше вече известни паралели. И въпреки това бях трогнат от огромната вяра на писателя, представях си го как нощ след нощ, докато близките му си почиват, наведен над страниците, свързва всичко онова, което, Така да се каже, подразбираме, но всъщност заради мнимото си удобство предпочитаме да изтласкаме, да прогоним от паметта си...

– Бягай, плашило... през главата... през устата... през очите – внезапно ме обзе огромен, необясним страх и започнах да мърморя някаква древна магия, като отчаяно се опитвах да си я спомня точно.

– Бягай, плашило... през ръцете... през пръстите... през сърцето... през кръста... – редях аз по тъмна доба, посред нощ, предчувствайки, че самият аз съм хванат в мрежата, като че ли всички нишки, все едно колко са далеч, водят до мен, като че ли могат да ръководят моите действия...

– Бягай, плашило... през коленете... през петите... през ходилата... през пръстите – отдахнах си или поне повече не можех да си спомня нищо една дума.

Скромно място

Най-последно, когато се съвзех, видях, че бившият собственик на Кратка енциклопедия на „Просвета“ не е устоял на изкушението да отдели скромно място и за себе си. Тук-там бяха пръснати бележки, от които можеше да се заключи кои забележителности е посетил, къде и кога е сънувал някакъв необичаен сън, дали годината е била гладна и с какво, кратки биографии на съучениците, след това каква е била реколтата от плодове, как се е запознал с жена си, подробно описание на старческите петна на ръката на президента, на онази, с която поздравявал наредените в шпалир покрай улицата хора, за това какво чувствал, когато се родил синът му, а какво, когато работил на това или онова място, по-надълго за ползата от горските билки и кратко за вредата от лъжата, как за всеотдайната си работа получил орден, който едно десетилетие по-късно опаковал и върнал в столицата, и за това колко страдал, измъчван от болестта и старостта, но научил внука си да срича и буква по буква да изписва думите...

На разсъмване, преди още слънцето да се покаже, но когато млечната му светлина заструи от самото сливане, от пролуката между земята и небесния свод, забелязах нещо особено. На разсъмване, на един такъв нанос, на едно от белите полета, забелязах драскотини. Като от човешки нокти – това се оказа, когато леко засенчих следите с графит. Макар да нямах сериозно доказателство, бях убеден, че не греша: бях намерил мястото, където Н.Н. беше нанесъл своята последна бележка, където конвулсивно бе отбелязал собствената си смърт.

КРАЙ

© Горан Петровић
© 2005 Жела Георгиева, превод от сръбски

Горан Петровић

Сканиране, разпознаване и начална редакция: Вася Атанасова, 2009

Издание:

Горан Петровић, „Ближен“

Издаелство „Балкани“, София, 2005, ISBN 954-9446-15-8

Подбор и превод: Жела Георгиева

Горан Петровић, „Острво и околне приче“, 2002, „Ближњи“, 2003

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/10405>]